

Ur *Fjärde Internationalen* nr 4/1994.

Maria Sundvall

PT:s valnederlag i Brasilien och vägarna framåt i Latinamerika *

”Den 3 oktober drabbades vänstern i allmänhet — och PT i synnerhet — av ett förkrossande röstmässigt bakslag, men av ett ännu större politiskt nederlag.” Så beskriver vänstertendensen Socialistisk Demokrati (DS, som står den socialistiska världsrörelsen Fjärde Internationalen nära) inom arbetarpartiet PT resultatet av höstens presidentval i Brasilien.¹ Så sent som i somras trodde ”alla” att Brasiliens näste president skulle heta Lula — enligt dopattesten Luís Inácio da Silva - och representera arbetarpartiet PT. Opinionsundersökningarna gav Lula 40 procent av rösterna. Inom PT spreds under sommaren känslan av att segern var vunnen.

En bakgrund till optimismen var Lulas fantastiska resultat i förra presidentvalet 1989. Han fick då i andra omgången 31 miljoner röster, mot segraren Fernando Collor de Mellos 35 miljoner. Sedan dess har borgerlighetens politiska kris fördjupats. Collor de Mello som valdes på en image av moralisk renhet, visade sig vara korrumpierad upp över öronen. Han tvingas avgå 1992 efter en masskampanj, där PT och landsorganisationen CUT spelade en avgörande roll.

Utredningarna om korruptionshärvan pågår fortfarande och ett stort antal parlamentsledamöter från olika borgerliga partier har dragits in.

Nu blev inte valresultatet den väntade triumfen för Lula. Segrare blev istället den tidigare finansministern Fernande Henrique Cardoso från partiet PSDB med 47 procent av rösterna. Lula fick cirka 25 procent och övriga partier kring 5 procent var.

Samtidigt gick arbetarpartiet fram i guvernörsvalet i delstaterna samt i valet till det nationella parlamentet. I kongressen beräknades PT tillsammans med övriga partier i den så kallade Brasilianska folkfronten få 100 av 500 platser.

Bedömare från alla läger är ense om att Cardoso vann för att han var skaparen av den så kallade ”Realplanen”, en ekonomisk plan mot inflationen som började införas i februari. På några månader lyckades planen få ned inflationen från 50 procent per månad till 2 procent. I massmedia fördes Cardoso fram som ekonomins och nationens räddare.

Överkommer krisen

DS menar att den viktigaste slutsatsen av valet är att borgerligheten börjat överkomma sin långvariga politiska kris. I den processen har Brasilianska socialdemokratiska partiet, PSDB, en central roll. I valet slöt en allians av höger- och centerpartier men även personligheter från ett parti som PDT, som är anknutet till Socialistinternationalen, upp bakom PSDB.²

PT har beskrivit PSDB som ett parti med nyliberal ideologi, men som också rymmer en del progressiva grupper. DS menar nu att de progressiva visat sig vara helt marginella.

Partiet har gått åt höger, och det är inte heller bara en gisslan i de gamla diktaturpartiernas händer. Tvärtom, menar DS, den moderna, dynamiska och aktiva högern med störst möjlighet att

* Se även utdraget ur PT:s program som följer efter denna artikel.

¹ *International Viewpoint*, oktober 1994.

² Se separat ruta om partierna i Brasilien.

gå till offensiv mot folkliga intressen företräds idag av PSDB.

— PSDB har blivit vår viktigaste och farligaste fiende — ty det är svårare att avslöja än den traditionella högern även om det har samma projekt, ett samhälle som utesluter flertalet.

Att borgerligheten gör stora ansträngningar för att hindra PT:s kandidat från att bli vald till president borde inte förvåna. Brasilien är inget obetydligt land utan en jätte på den sydamerikanska kontinenten med 150 miljoner invånare och en ställning som världens elfte industriland. För den inhemska och internationella borgerligheten spelar det stor roll vem som styr landet.

Det går inte att dra alltför långtgående slutsatser av Cardosos valseger, menar DS. Det var främst en röst för Realplanen och inte för nyliberalismen som sådan. Antalet soffliggare och blankröstare ökade kraftigt. Cardoso gynnades otillbörligt av statsapparaten, vallagarna och massmedia och realplanen ”timades” för att ge maximal utdelning i valet.

Cardosokandidaturen fick direkt stöd från Världsbanken, Internationella Valutafonden och från Clintonadministrationen i USA. Så är det till exempel uppenbart att multinationella företag ansträngde sig för att stödja Cardosos realplan, genom att inte höja sina priser före valet. PT missgynnades också av den ekonomiska nedgången som drabbat arbetarna hårt och dämpat strejker och andra proteströrelser jämfört med 1989.

Vad betyder valresultatet? Att borgarklassen får större möjligheter att driva sin nyliberala politik, menar DS. Det kommer att innebära ”öar av välfärd” för dem som gynnas av öppningen mot världsmarknaden, men social misär för de övriga.

Cardoso har lovat Internationella valutafonden, IMF, att återbetalningen på utlandsskulden ska fortsätta, och finansieras genom minskade statliga investeringar i infrastruktur, sjukvård och sociala trygghetssystem. Nya ”reformer” kommer att drabba pensioner, skatter och överföringar mellan staten och delstaterna och kommunerna. För att locka utländskt kapital kommer arbetare att tvingas acceptera försämrade arbetsvillkor. Cardoso föreslår ”flexibilisering” av statliga sektorer som oljeindustrin och televerket. För att gynna det utländska kapitalet är han också beredd att ändra landets grundlag, så att det blir möjligt att privatisera nationella mineraltillgångar.

Tidigare försök att ändra grundlagen i den riktningen hejdades av kraftiga protester från de fackföreningar vars medlemmar skulle drabbas av privatiseringarna.

DS menar att PT gjorde en del politiska misstag som bidrog till valnederlaget. Tendensen kritiserar PT:s valkampanj för att ha saknat en klar politisk linje. Vidare:

— Partiet underskattade borgarklassens motstånd. Det försummade partibyggandet, den ideologiska kampen, att samordna och stärka samhällsrörelserna och att knyta vårt arbete i kommunerna till den stora politiska striden. Med tanke på det brasilianska samhällets struktur och de nuvarande villkoren för klasskampen kommer vi bara att vinna regeringsmakten, om vi har ett mycket mer sammansvetsat och bättre organiserat parti, med stöd av en bredare, aktivare och mer politiserad social rörelse.

DS menar att inriktningen från PT:s åttonde konferens 1993 inte förverkligades i valkampanjen. Konferensen talade om att det behövs strukturella, genomgripande reformer i Brasilien och förde fram ett program för en ”demokratisk revolution” av det brasilianska samhället.

Själva valkampanjen däremot vacklade mellan att å ena sidan framställa partiet som ett parti för de fattiga och å andra sidan vädja till de rika. Å ena sidan gjorde Lula mycket uppmärksammade turnéer till landets fattigaste regioner och diskuterade samhällsproblemen direkt med den fattiga

landsbygdsbefolkning, som tidigare inte nåtts av PT. Partiets kampanj fick också slagordet: ”De rika behöver inte en ny president, men de fattiga behöver sin första president.” Å andra sidan talade Lula i hela nationens namn, och undvek att förknippas med kampen för djupgående samhällsförändringar. Vacklan gjorde att partimedlemmarna inte mobiliserades. Cardoso kunde framstå som nästan lika radikal, när han i TV avslöjade den sociala misär som han som finansminister var delansvarig för.

Partier i Brasilien

PT, Arbetarpartiet. Ordförande Lula, Luis Inácio da Silva.

PDT, Demokratiska arbetarpartiet. Betecknar sig som socialdemokratiskt och har band till Socialistinternationalen. Ledare är Rio de Janeiros guvernör Leonel Brizola.

PSDB, Brasilianska socialdemokratiska partiet, utbrytning ur det tidigare även under diktaturen officiellt tillåtna oppositionspartiet PMDB, Partiet för Brasilianska demokratiska rörelsen. Ett centerparti, som ibland beskrivs som halvvägs mellan liberalism och socialdemokrati. Den nye presidenten Fernando Henrique Cardosos parti.

PFL, Liberala frontpartiet, ett högerparti stött av den gamla diktaturens företrädare. Framträdande företrädare är Paulo Maluf, São Paulos guvernör. Stödde Cardoso i presidentvalet.

PTB, Brasilianska arbetarpartiet, högerparti som leds av en rik bankir. Stödde Cardoso.

PP, Progressiva partiet, högerparti med band till den fackliga landsorganisationen Fuerza Sindical, som står i klar opposition till landsorganisationen CUT, vilken har band till PT. Stödde Cardoso.

PMDB, Partiet för rörelsen för demokrati i Brasilien, ett center-högerparti. Arvtagare till MDB, som var den officiella oppositionen under diktaturen. Enskilda företrädare för PMDB stödde Cardoso.

PSB, Socialistiska brasilianska partiet, oberoende socialistiskt. Stödde Lula i presidentvalet.

PCdo B, Brasiliens kommunistiska parti, tidigare Kinavänligt. Stödde Lula.

PPS, Progressiva socialdemokratiska partiet bildat ur det tidigare Moskvavänliga kommunistpartiet. Stödde Lula.

Realplanen

PT förmådde inte heller ta upp kampen mot realplanen och förstod inte att inflationen skulle bli valets huvudfråga. I början fanns det en tendens inom PT att inte angripa planen, framförallt bland dem som hoppades på en allians med PSDB. PT:s ledande ekonomer hävdade senare in i det sista, att planen skulle misslyckas och leda till ekonomisk nedgång och till ännu mer förlorad köpkraft. Det var inget märkligt påstående, eftersom det var den åttonde planen mot inflationen på sju år, och tidigare planer visat sig ineffektiva.

Visserligen fanns det ekonomer och PT-ledare, bland dem Lula, som ville gå ut i en skarp kritik av planen och lägga fram en egen alternativ stabiliseringsplan. Men PT förflamades av oenigheten mellan ekonomerna och en stor tendens hos vänstern att underskatta inflationen. Och samtidigt som PT-ledare kritiserade planen, gav de intryck av att även en PT-regering skulle fortsätta att följa den.

DS-medlemmen och ekonomen João Machado menade i en artikel från 1993 att vänstern inte förstått att inflationen alltid har ”perversa” effekter. ”Den tolereras väl av och gynnar till och med samhällets övre skikt (och även en del mellanskikt) samtidigt som den är skoningslöst grym mot de fattigaste.”³

Machado hävdade att realplanen måste bekämpas på flera nivåer. För det första måste PT säga att planen är ett projekt för att vinna röster och just därför inte kommer att hålla mer än några månader. För det andra måste partiet visa att Cardoso, just därför att han är knuten till högerpartierna, bankerna och storkapitalet, inte kan göra det som verkligen behövs för att göra slut på inflationen. Han kan inte öka satsningarna på sjukvård, utbildning, bostäder och på investeringar i produktiv infrastruktur, och samtidigt förhindra att produktiva resurser slösas bort i korruption. Han kan inte stoppa utbetalningarna av räntor till bankerna. Hans band till det internationella kapitalet gör att han tvingas att prioritera betalningen av utlandsskulden. Hans band till storkapitalet hindrar honom från att införa kontroll över storföretagens prissättning.

Under valkampanjen blev PT:s socialistiska perspektiv allt mer urvattnat, menar DS. Dessutom gjorde partiet alltför många eftergifter för katolska kyrkan och militären. Bland annat drog PT tillbaka krav om fri abort och lika rättigheter för homosexuella par från sitt valprogram, för att inte stöta sig med kyrkan.

Liksom i så många andra vänsterpartier som tagit plats i parlament i historien, finns även i PT en motsättning mellan partiet och parlamentsledamöterna. Dessa har inlemmats snabbare i etablissemangen och gått åt höger i fråga efter fråga.

DS' slutsats efter valet är klar: PT måste utgöra en tydlig opposition mot den nya regeringen, och förstå att den är en farligare fiende än den traditionella, diskrediterade högern.

Det är troligt att PSDB kommer att försöka knyta till sig delar av vänstern, för att dämpa det folkliga missnöjet med de nyliberala åtgärderna.

Det spekuleras exempelvis i att Cardoso kommer att bjuda in PT-representanter att delta i regeringen — och det finns skäl att tro att högertendenser inom partiet skulle vara lockade av ett sådant samarbete.

DS varnar medlemmarna i PT kraftigt för att falla för de locktonerna. Istället bör PT ta på sig att organisera det folkliga motstånd som säkert kommer att uppstå mot den nya regeringens nyliberala politik.

Vilket parti?

För den som läst om PT:s historia, väcker Socialistisk Demokratis valanalys igenkännanden. PT tycks vid upprepade tillfällen karaktäriseras av en stor radikalism i ord och en enorm genklang hos de fattigaste å ena sidan — och en mycket mer vacklande praktik å den andra. De radikala orden omsätts inte i lika radikal handling.

Så, vad är då PT för slags parti? Hur ska man förstå motsägelsefullheten? Jag skulle vilja beskriva partiet med hjälp av fyra påståenden:

- * PT är inte ett färdigt parti.
- * PT är inte resultatet av traditionella motsättningar, utan något nytt.
- * PT uttrycker djupt och äkta förändringarna i det brasilianska samhället och är ett organiskt, ”naturligt” uttryck för en framväxande arbetarrörelse.

³ *International Viewpoint*, december 1993.

* PT:s framtid är ännu inte avgjord.

Så här beskrivs PT av socialisten och Latinamerikakännaren Michael Löwy:

”Vad det handlar om här är ett nytt slags parti vars betydelse och intresse sträcker sig långt utanför Brasiliens gränser. Det är inte ett socialdemokratiskt parti styrt av parlamentariker, organiserat som en valapparat med det vanliga nykeynsianska reformistiska programmet och USA-vänliga inriktningen. Inte heller är det ett byråkratiskt kommunistiskt parti med en allsmäktig apparat och en politisk och ideologisk underkastelse under Sovjetunionen. Det är inte ett populistiskt parti som peronismen eller det gamla *Partido Trabalhista Brasileiro* (PTB, Brasilianska arbetarpartiet), styrt av karismatiska borgerliga politiker med ett vagt nationalistiskt program och en korrupt byråkrati av ”gula” fackföreningsledare. Slutligen är det inte heller en självutnämnd revolutionär sekt, som organiseras i utkanten av den verkliga arbetarrörelsen och hämmas av dogmer och ritualer. I själva verket är det svårt att finna partier att jämföra med.”⁴

Vad är det som är så nytt med PT? Att det är så uttalat socialistiskt, och samtidigt så brett och folkligt förankrat, även bland landsbygdens fattiga, som inte brukar nås av vänstern. Att det är organiserat som en blandning av ett parti och en samhällsrörelse. Ibland är gränsen mellan PT och lokala folkrörelser otydlig. Att det har en långtgående intern demokrati med olika organiserade tendenser, men ändå hålls ihop. Att det inte har några band till huvudströmningarna i arbetarrörelsen och inte heller till andra stater eller ledarskap. På det sättet illustrerar PT väl *Kommunistiska Manifestets* ord om att kommunisterna inte har några ”från proletariats intressen skilda intressen”.

För en revolutionär socialist låter det som en önskedröm. Varför skulle det slags parti uppstå just i Brasilien, när det inte varit möjligt någon annanstans på jorden? Är det ett mirakel — det verkliga brasilianska miraklet, snarare än det ekonomiska miraklet som militärerna talade om på 70-talet?

Historien

Förklaringen måste sökas i Brasiliens historia, och min tanke är att miraklet då kommer att upplösas i konkreta, historiska omständigheter.⁵

Brasilien industrialiserades sent, så när massprotester mot den dåvarande diktaturen växte fram i slutet av 20-talet var det snarare unga officerare än arbetarorganisationer som ledde dem. År 1930 kom dessa militärer till makten genom en kupp under ledning av Getúlio Vargas.

Kommunistpartiet tog 1935 initiativ till ett uppror mot Vargas, under ledning av den förre arméofficeren Luis Carlos Prestes. Resningen slogs ned och därefter kom kommunistpartiet att spela en obetydlig roll. Partiet var förbjudet under största delen av de kommande årtiondena, och efter Vargasregimens fall hade det den politiska linjen att stödja de sittande borgerliga regeringarna.

Arbetslagstiftningen från 1930 baserades på Mussolinis fascistiska modell, och fackföreningsrörelsen var mycket tillbaka-pressad.

Först i början av 60-talet började fackföreningar och nya vänsterorganisationer stärkas. År 1964 tog emellertid militären ånyo makten i en kupp. Det var ett stort nederlag för kommunistpartiets

⁴ Michael Löwy, ”The Brazilian PT” från *Latin American Perspectives*, hösten 1987. Citeras i Emir Sader och Ken Silverstein, *Without Fear of Being Happy*, s.3.

⁵ Min genomgång av historien kommer i huvudsak att följa Sader och Silverstein, *Without Fear of Being Happy* (London 1991).

inriktning på att knyta allianser med så kallade progressiva delar av den härskande klassen. Det visade sig att så gott som hela den brasilianska borgarklassen stödde militären.

Efter kuppen stärktes strömningar i vänstern som förespråkade väpnad kamp. De inspirerades av gerillakriget på Kuba, och drevs också att ta till vapen, som ett svar på militärregimens förtryck och förbud mot all laglig opposition.

Studentgrupper började protestera på gatorna. Fackföreningarna utlyste under 1968 flera viktiga strejker.

Regeringen slog till brutalt mot gerillagrupperna. Vid slutet av 1969 var den väpnade oppositionen redan utplånad. Det motsvarades av liknande erfarenheter vid den här tiden i andra latinamerikanska länder. Efter Che Guevaras död i Bolivia 1967 gick gerillarörelse i land efter land mot sin undergång.

Militären hade 1965 förbjudit alla tidigare partier och skapat två nya, regeringspartiet Arena och den officiellt tillåtna oppositionen MDB (Brasilianska demokratiska rörelsen). MDB sågs under många år enbart som en bluff, men började på 70-talet att få ökat röststöd. Samtidigt började studenterna åter protestera. Arbetarorganisationer och organisationer för mänskliga rättigheter började bildas.

Det är vid den här tiden som de första stegen togs för att bilda PT. Vänstertraditionen bakåt var alltså mycket svag och hade dessutom brutits under diktaturen. Det är ett grundläggande skäl till att PT kom att representera något nytt i arbetarrörelsens historia.

PT:s vagga är Brasilien under militärdiktaturen. Det var en tid av makalös ekonomisk utveckling. Utländskt kapital investerade i Brasilien. Nya stora industristäder byggdes upp. En ny inhemsk industri växte fram. Under åren 1968-74 de år som brukar kallas ”det ekonomiska miraklets år” — ökade bruttonationalprodukten, BNP, i snitt med 11,2 procent per år. Industriproduktionen ökade i snitt med 15 procent per år.

Det brasilianska miraklet är det mest effektiva argumentet i historien mot det dagsaktuella påståendet att marknad och demokrati hör ihop. I Brasilien var det just bristen på demokrati som attraherade kapitalet. År 1968 stängde militärerna kongressen och införde undantagslagar. Politiska partier och fackföreningar var helt förbjudna.

Under expansionsperioden såddes fröna till det kommande motståndet. Bristen på demokratiska rättigheter väckte missnöje. Den ekonomiska utvecklingen medförde en grotesk koncentration av inkomster och förmögenheter. De 10 procent rikaste tillägnade sig 75 procent av de ökade inkomsterna mellan 1964 och 1974. När det gällde levnadsvillkor för folket hamnade Brasilien på samma nivå som kontinentens fattigaste land, El Salvador.

Så gick expansionen mot sitt slut. Den världsomfattande recessionen 1974 drabbade Brasiliens export till västländerna. Utlandsskulden växte.

Arbetarklassens födelse

Men tillväxtperioden födde också en helt ny industriarbetarklass. En ung arbetarklass, där många flyttat direkt in från landsbyden i nordöst till storstädernas, främst São Paulos, jättelika industrikonglomerat. Krisen kom att göra denna nya klass medveten om sin situation och kampvillig.

Fackföreningar växte fram, främst i bilindustrin. 1978 hölls den första strejken på tio år bland metallarbetare i São Paulo. Den bröt ut på Saab Scantias lastbilsfabrik, där facket begärde 20

procents lönehöjning. Strejkerna spreds till andra fabriker och mot slutet av andra veckan sittstrejka- de 80 000 arbetare på Ford, Mercedes, Chrysler och Volkswagen.

Strejken slutade med en seger — med 24,5 procents lönehöjning! Ännu viktigare var att facket lyckades tvinga företagen till förhandlingsbordet.

Strejkerna fortsatte. Mot slutet av 1978 strejkade mer än en halv miljon arbetare och vann ofta högre lönehöjningar än regeringen tillåtit.

Kampen blev allt radikalare. Metallarbetarna utlyste en generalstrejk i mars 1979. Stödet för strejken var så stort att fackföreningsmötena måste hållas på en fotbollsstadion som kunde rymma de 80 000 arbetare som kom till det första mötet.

Denna strejkvåg blev också den nya arbetarrörelsens första sammanstötning med makten. Strejken olagligförklarades men fortsatte. Militärpolisen stängde fackkontoren runt São Paulo. Företagen lovade att inte avskeda någon, men slog ändå till just mot fackföreningsaktivisterna. Arbetarna fick inget stöd från den officiella oppositionen.

Konfrontationen med makten trappades upp ett halvår senare, när inkallad militär dödade en känd fackföreningsaktivist under en strejk. Trots det ökade förtrycket strejkade under 1979 totalt 3,2 miljoner arbetare i 15 delstater.

Nästa sammandrabbning blev i april 1980, då 200 000 metallarbetare i São Paulos förstäder gick i strejk. Arbetsministeriet stängde fackföreningen där Lula var ordförande, och lät arresteras i 600 fackföreningsmedlemmar, bland dem Lula. Strejken fortsatte i 41 dagar. Militären besatte hela delstaten São Paulo och trupper ockuperade de städer där det strejkades.

Det är omöjligt att inte gripas av den väldiga kraften i denna nya miljonhövdade arbetarrörelse. Det är också lätt att se att den faktiskt inte uttrycker något annat än en omvandling i grunden av det brasilianska samhället, den första organiseringen av en nyfödd arbetarklass.

Men även om det är ett nytt fenomen är det inte så helt utan jämförelse, som Michael Löwy skriver. Den uppenbara parallellen blir den ursprungliga framväxten av den första arbetarrörelsen i Europa, från Tyskland till Sverige.

Precis som denna ursprungliga europeiska arbetarrörelse startar den som en kamp ”här-och-nu” för bättre levnadsvillkor, men kommer mycket snabbt att radikaliseras.

Precis som i Europa kring sekelskiftet handlar kampen snart om rösträtten, om demokratin.

Ofärdigt parti

De strejkande i São Paulos industribälte fick snabbt lära sig läxan att staten stod på företagarnas sida. De tvingades därför att väcka frågan om att bilda ett nytt politiskt parti.

Precis som den ursprungliga europeiska arbetarrörelsen föddes PT som ett ”icke-färdigt” parti, ett partibygge som enar skilda grupper från skilda traditioner innan de historiska skiljelinjerna dras.

Den Första Internationalen förenade såväl marxister som anarkister. Den tidiga svenska socialdemokratin samlade såväl män som Hjalmar Branting som revolutionära grupper.

Det var i São Paulos sjudande politiska miljö av radikala fackföreningar, oppositionella MDB-politiker, vänsterintellektuella från universitetet, starka folkliga rörelser ofta med kyrklig förankring, kvinnogrupper, antirasistiska grupper, kvarterskommittéer och små underjordiska vänstergrupper som det nya partiet växte fram.

År 1979 hade motståndet tvingat fram en öppning i diktaturen. De som gått i landsflykt efter kuppen tilläts att komma hem. Politiska fångar släpptes fria. Det blev åter tillåtet att bilda politiska partier. Presscensuren lättades. Man beslöt att hålla fria val av delstatsguvernörer och till kongressen 1982.

Samma år, 1979, röstade metallarbetar-kongressen (som företrädde mer än en miljon arbetare) för att bilda ett nytt arbetarparti. Bland dem som röstade mot fanns kommunistpartimedlemmarna på kongressen. Partiet bildades 10 februari 1980 på ett möte i São Paulo. Det hade då endast 300 medlemmar och dess grundningsdokument sade:

”PT föds ur arbetarnas strävan efter politiskt oberoende. De är trötta på att vara i händerna på politiker och partier som vill bevara den rådande ekonomiska, sociala och politiska ordningen... (partiet) kommer att bli det verkliga politiska uttrycket för alla som utsugs av det kapitalistiska systemet.”

Lula tillhörde dem som länge tvekade om att bilda PT. I en TV-intervju i maj 1978 sade han att det inte var nödvändigt med ett speciellt parti för arbetarna. Han ändrade sig efter de stora strejkerna 1979, då det blev uppenbart att facket inte kunde räkna med stöd från de etablerade politikerna. Han har sagt:

— Det var bara med strejkerna som vi såg behovet av att delta i politiken. Vi såg att de två områdena hängde ihop. Det hjälper inte att få 10 procents lönelöft ifall de som kontrollerar makten kan införa en lönepolitik, som berövar arbetarklassen alla dess erövringar.

När PT bildades var det Lula som slog fast att partiet inte skulle grundas på ideologiska definitioner:

— Det är dags att bryta med den ideologiska igenrostningen och självgodheten

hos dem som sitter hemma och läser Marx och Lenin. Det är dags att gå från teori till praktik. Arbetarpartiet är inte ett resultat av någon teori utan resultatet av praktik tjugofyra timmar om dygnet.⁶

Han betonade också att PT skulle byggas upp i nära samarbete med olika folkliga rörelser:

60 procent av PT:s medlemmar hade anknytning till fackföreningar. Partiet byggdes upp underifrån med basgrupper, där alla medlemmar skulle ingå och där alla viktiga beslut skulle tas.

Mot slutet av 1981 hade PT en halv miljon medlemmar och registrerade sig för att delta i valet 1982 i en femtedel av alla distrikt i nitton olika stater.

Valen

För PT var valet framförallt en chans att lansera partiet. I delstaten São Paulo ställde Lula själv upp som guvernörskandidat under parollen ”En brasilian som du”. Hundratusentals människor deltog på partiets valmöten, men i valet röstade de flesta ”taktiskt” för att ta bort diktaturens män. Lula kom på fjärde plats och fick cirka 10 procent av rösterna. PMDB, en ombildning av den tidigare tillåtna oppositionen MDB, vann valet och fick majoritet i kongressen.

Efter valet startade oppositionen, från PMDB till PT, en kampanj för att det skulle hållas direkta val av president 1984. Enligt militärens konstitution skulle presidenten väljas indirekt av ett valkollegium inom kongressen. Kampanjen hade slagordet *Diretas Já!* (Direkta val nu!) och blev den största politiska massrörelsen någonsin i Brasilien. PT nådde ut till bredare väljargrupper och

⁶ Sader och Silverstein, s. 48f.

visade att det inte bara försvarade fackliga intressen.

Kampanjen lyckades inte uppnå den majoritet av två tredjedelar av kongressen, som fordrades för att ändra konstitutionen på den här punkten. Det enda parti som vägrade att delta i valkollegiets omröstning om presidentkandidat var PT, som fördömde valsättet som orättfärdigt och odemokratiskt.

I valet 1984 vann Tancredo Neves, som företrädde en center-högerallians, över diktaturens man Paulo Maluf. Neves insjuknade emellertid hastigt kvällen före presidentinvigningen och dog inom kort. Den som fick ta över presidentskapet blev vicepresidenten José Sarney, en konservativ politiker som ansågs ha fått vicepresidentjobbet för att blidka militärerna.

Under de följande åren fortsatte PT att ha små valframgångar, samtidigt som den officiella hetskampanjen mot partiet ökade. Den största framgången var då Lula i kongressvalet 1986 fick 656 000 röster i São Paulo, mer än någon annan ledamot av kongressen.

PT kämpade under den här tiden hårt mot Sarneyregeringens ekonomiska åtstramningsplaner. PT blev också det första brasilianska parti som tog ställning för en jordreform, och breddade sakta sitt stöd även bland landsbygdsbefolkningen.

I den konstituerande församlingen som valdes 1986 förde PT fram ett helt eget förslag till konstitution, som vilade på två grundpelare: återställandet av individuella rättigheter och folklig kontroll över den offentliga makten.

Bland de radikala krav som PT förde fram och också vann i konstitutionsdebatten var full strejkrätt, 1 20 dagars betald moderskapsledighet och 5 dagars faderskapsledighet (!), högst sex timmars arbete utan rast, höjd ersättning vid avsked, full arbetsrätt för hembiträden. En del av dessa förslag kom senare att urvattnas i nya parlamentsbeslut.

Högern lyckades bland annat stoppa ett PT-förslag om att militären bara skulle få ingripa i det yttre försvaret och ett förslag om jordreform.

Mot bakgrund av detta beslöt PT att underteckna den nya konstitutionen men rösta nej i den slutliga omröstningen i kammaren.

Nästa val, 1988, ägde rum vid en tid av ökade protester och under en våg av strejker och demonstrationer. Strax före valet hade militären dödat tre strejkande arbetare i stålverket i Volta Redonda, 15 mil nordväst om Rio de Janeiro. Det anses ha påverkat valresultatet, som blev den ”största valchocken i landets historia”.⁷

PT vann borgmästarposten i 36 städer, de flesta av dem storstäder, som tillsammans producerade en tredjedel av Brasiliens BNP. I São Paulo valdes Luiza Erundina, tidigare lärare och socialarbetare som länge varit aktiv i stödgrupper för hemlösa. Erundina hade ett radikalt valprogram, som föreslog ett system av ”dubbelmakt” för staden. Sader och Silverstein säger att hennes seger i landets mest avancerade industristad bara kan jämföras med om en radikal algerier skulle väljas till borgmästare i Paris. Det var en chock för borgerligheten.

Segern ledde också till de första problemen för PT att delta i de officiella institutionerna. Den ekonomiska krisen var så djup i de städer PT tog över, och möjligheterna att göra något lokalt så små, att PT snabbt riskerade att förlora det stöd partiet vunnit. Erundinas idéer om direkt demokrati i São Paulo sattes på svåra prov. När de offentliganställda, under CUT:s ledning, gick i strejk för högre lön, gick borgmästaren emot deras krav och försökte hålla servicen uppe trots

⁷ Sader och Silverstein s.98.

strejken.

Betecknande är också att många av de poster som vanns 1988, förlorades tillbaka till de borgerliga partierna i följande kommunalval 1992. Det gäller São Paulo, där Erundina ersattes av högers Maluf.

PT:s största kampanj och den viktigaste testen på partiets styrka blev valkampanjen 1989. Inför valet befann sig de borgerliga partierna i kris — bland annat som ett resultat av PT:s valframgångar året innan. PMDB hade splittrats och utbrytarpartiet PSDB bildats. Den relativt okände Fernando Collor de Mello framträdde som en presidentkandidat som kunde förena de konservativa krafterna. Han hade bytt partier flera gånger, och lyckats vinna viss berömmelse genom att som guvernör i delstaten Alagoas vägra att betala fantasilöner till de högsta tjänstemännen. Det lade grunden för en enorm mediekampanj, som lanserade Collor som en oberoende politiker och ett moraliskt föredöme.

Smutsig kampanj

Samtidigt fick Lulas kampanj ett brett folkligt gehör. Massmöten med närmare en halv miljon deltagare hölls i Rio de Janeiro och i São Paulo. Ungefär en miljon aktivister deltog i kampanjen.

Efter en oerhört smutsig kampanj, där hela det officiella Brasilien enades för att svartmåla och misstänkliggöra Lula, gick brasilianarna till det första fria presidentvalet sedan 1960. Collor fick 28 procent och Lula fick 16,5 procent. Eftersom presidenten i den nya konstitutionen bara kan väljas med absolut majoritet, utlystes en andra valomgång några veckor senare. Under de veckorna lyckades PT svetsa samman en allians, som samlade andra vänsterpartier, kyrkliga framträdande företrädare men också det i grunden liberala PSDB.

Lula lade fram ett valprogram för en ”omfördelningschock inom kapitalismen”. Det omfattade krav på omedelbar inställelse av betalningen på utlandsskulden, demokratisering av den statliga sektorn, ett program för att bekämpa inflationen i strid med IMF:s planer som skulle drabba de fattigaste. Lula lovade också att fördubbla minimilönen (”enkelt, sade han, det innebär bara att öka den från ingenting till ingenting”), att öka statliga satsningar på bostäder, skolor och sjukvård, att genomföra en jordreform till gagn för de 12 miljonerna jordlösa, att begränsa militärens befogenheter och att bli mer oberoende mot regeringen i USA.

Lulas kampanj hade parollen *Sem Medo de Ser Feliz* (Utan rädsla för att vara lycklig). Det är en rad från en kampsång, och har av Lula tolkats som en uppmaning till folk att våga drömma om en bättre värld, och kämpa för sin rätt till lycka.

Under valkampanjens lopp och i viss mån för att vinna PSDB:s stöd modererade Lula den radikala prägnen på valprogrammet. Valresultatet blev som tidigare beskrivits oerhört jämnt.

Collors regering gjorde en rivstart dagen efter presidentinvigningen med att införa en drastisk ekonomisk chockplan. Det stod snart klart att den politik som Collor förde och som hans efterföljare i stort sett fortsatt var en nyliberal politik för att anpassa ekonomin till det utländska kapitalets och IMF:s krav. Resultatet har blivit en djup nedgång för industrin och kraftigt ökad arbetslöshet.

För PT har de här åren inneburit ökade möjligheter att kritisera högers ekonomiska program men också ökade svårigheter att mobilisera protester. Under trycket av arbetslösheten har antalet strejker minskat. Än en gång har vi sett hur den största mobiliseringen rört en demokratisk fråga — kampanjen för att kunna ställa Collor inför rätta.

Åren på 90-talet har också varit en period av ökad programmatisk debatt. I den nya världsord-

ningen framstår socialistiska krafter som PT alltmer som rörelser mot strömmen. PT har bemött risken för ökad isolering genom att ta initiativ till de så kallade São Pauloforumen som samlar latinamerikansk vänster årligen.

”Senhetens privilegium”

Men det är förstås också en historisk omöjlighet att hävda att PT påminner om de ursprungliga europeiska arbetarpartierna före de stora skiljevägarna i arbetarrörelsens historia. PT kan visserligen ha njutit av det som kallats ”senhetens privilegium”, att de härskande lyckades hålla ned motståndet under så många år att det

kunde återfödas som ett direkt resultat av en ny arbetarklass' födelse, men det finns gränser för hur unikt ett experiment kan bli. Historien ger inte hur många val som helst. I PT:s historia kan vi i själva verket se hur partiet gång på gång ställts inför sådana val, som andra partier redan ställts inför. I de valsituationerna har inte PT varit en politisk oskuld, som kunnat orientera sig i världen utan att befatta sig med tidigare erfarenheter. Snarare har PT:s historia karaktäriserats av kraftmätningar mellan olika tendenser, med olika politiska ideologier och olika lojaliteter i världen.

Jämförelsen med den tidiga europeiska arbetarrörelsen leder också fram till en annan slutsats: PT kommer att ställas inför fler sådana val, partiets enhet kommer att prövas och eventuellt upphävas. Risken är också stor att vi kommer att få se den dödsbringande farsot som knäckt alla andra tidigare masspartier i arbetarrörelsen: byråkratiseringen.

De här förutsägelseerna har redan börjat besannas. Enheten hotades till exempel när ett antal kända PT-företrädare valde att gå med i Itamar Francos regering efter Collors avgång. Bland dem fanns Luiza Erundina, som uteslöts ur PT. Det är bara ett exempel på vilket tryck från etablissemangen som kommer att vila över varje nybildat arbetarparti av nationell betydelse.

Byråkratiseringen har motverkats av att PT haft en ovanligt hög medvetenhet om risken. Idéerna om basdemokrati och folklig kontroll över regeringen såväl som partimedlemmarnas kontroll över partiet har hållits levande. Man kan tänka sig att flera faktorer bidrar till att göra PT ovanligt demokratiskt: att partiet föddes så direkt på fabriksgolvet i strejker, att det finns revolutionära förespråkare för en demokratisk socialism av DS' typ i partiet, att det har ett starkt inslag av kyrkliga basaktivister med deras ofta moraliskt präglade försvar för basdemokratin.

Inte desto mindre har det vid olika tillfällen funnits tecken på att delar av PT börjat byråkratiseras. Intressant nog har tendensen kanske varit starkast i facket CUT. I en artikel i *Nyheter från Latinamerika* 3-4/94 intervjuas en vänsterekonom som menar att CUT alltmer närmat sig arbetsgivarna på bekostnad av de vanliga arbetarna. Han och andra intervjuade från vänstertendenser i PT menar att partiet försummat basverksamheten.

Styrkeförhållandena inom PT har varierat. Programskrivningarna har förskjutits än åt höger, än åt vänster. Det som förmodligen gör PT unikt är att partiet ändå hållit ihop, och att det hållit en så pass rak socialistisk kurs som det gjort.⁸

Den ideologiska kursen

Orsaken till att PT hållit ihop är kanske densamma som till att Första Internationalen inte sprack förrän det avgörande sveket i augusti 1914. Partiet är så stort, det har en så djup förankring och uppfattas som uttrycket för den brasilianska arbetarklassens egen formering som klass, att även de hätskaste ideologiska fiender värnar om organisationen och enheten. Vilken är då den

⁸ Sader och Silverstein, s.93

ideologiska kurs som PT har följt?

Kanske kan man säga att det marxiska uttrycket att ”arbetarklassens befrielse kan bara vara dess eget verk”, är PT:s mest grundläggande ståndpunkt. I valet 1989 uppmanade Lula arbetarna att ”välja en arbetare som president, för första gången i Brasiliens historia”. PT är inte bara en produkt av arbetarklassen, utan också en politisk kraft som bidragit till att samla den klassen och ge den en medvetenhet om sin egen styrka.

Att socialismen är målet har likaså alltid varit självklart. Och att det handlar om en demokratisk socialism. Redan i PT:s första valmanifest, inför valet 1982, förespråkade partiet en helt annan typ av demokrati, som det kallade ”folkmakt”. PT talar om arbetarnas självstyre och självständiga frigörelse. Det betonar att valen bara är en ”episod” på vägen mot målet att bygga ett socialistiskt samhälle.

Vid partiets femte kongress 1987 antogs ett dokument om partiets syn på socialismen. Där definierades två faser i kampen för socialismen: att ta den politiska makten och att bygga ett socialistiskt samhälle.

Kampen om makten förs redan i dag i den organisering ”som föds ur arbetarnas självorganisering, i kampen för arbetarkontroll på fabriksgolvet (genom att bilda fabrikskommissioner) och i folklig kontroll i bostadsområdena. Dessa embryonala former för proletär makt är skolor i självorganisering och i arbetarnas politiska deltagande med målet att bygga en verkligt demokratisk socialism, där makten utövas av arbetarna själva och inte i deras namn.”

Borgarklassen är huvudfienden, medan småföretagare i staden och på landsbygden kan få plats i kampen för socialismen. Samtidigt utesluter inte PT taktiska allianser med delar av borgarklassen.

När det gällde det framtida samhället, talade dokumentet om att storföretagen omedelbart ska omvandlas till socialistiska, statliga eller kollektiva företag. Småföretag ska få finnas och utvecklas upp till en viss nivå. Småjordbruk ska gynnas. PT tänker sig inte att ekonomin någonsin helt ska förstatligas.

PT stöder också kampen mot andra förtryck än klassförtrycket, som förtrycket av kvinnor, svarta, unga och homosexuella.

Hur ska socialismen nås? Vad finns mellan vardagsbygget av arbetarnas självorganisering och visionen av det socialistiska samhället? PT har tagit avstånd från gerillakamp och upprorsstrategi, utan att för den skull avvisa tanken på arbetarna kan behöva beväpna sig. Det är en avgränsning mot ultravänster-grupper. Men partiet har också kritiserat den inomparlamentariska, reformistiska väg som socialdemokratin står för.

Sader och Silverstein säger att PT är starkare i sin vision av ett annat samhälle, än i utarbetandet av en alternativ strategi för vägen dit. Är det sant? Bara delvis. För att vara ett arbetarparti med PT:s storlek och bredd, och utsatt för de institutionella frestelser som PT är, har partiet nog tänkt ovanligt mycket kring frågor som självorganisering, arbetarkontroll, gräsrotsdemokrati. Samtidigt ställer just PT:s förankring — närheten till makten — partiet inför utmaningar som få andra vänstergrupper behöver möta.

PT:s åttonde kongress 1993 betecknades av DS som en historisk vänstersväng. Huvuddokumentet stöddes av en majoritet som bestod av en del av Lulas gamla, numera splittrade strömning *Articulação* (ungefär ”förbindelse”), DS, tendensen Socialistisk Inriktning och en strömning kring parlamentsgruppens ledare. Inriktningen i texten är på en folklig, demokratisk regering som genomför grundläggande reformer i samhällsstrukturen och bryter de härskande gruppernas

makt.⁹

Än en gång, allt detta låter nästan för bra för att vara sant. Men hur mycket betyder de stolta programmen? Det tycks finnas en frestelse hos vänstern i PT att ständigt överskatta effekterna av de radikala besluten — något som rakt inte är unikt för Brasilien. Jag tänker bara på den bolivianska fackföreningsrörelsen som 1946 antog de så kallade *Pulacayoteserna*, som kallats ”trotskistiskt” med sina klara socialistiska målsättningar, samtidigt som facket i decennier styrts av byråkrater från kommunistpartiet och nationalistiska rörelser.

Kan det vara så att den verkliga striden utkämpas någon annanstans? Att vänstern inom PT får skriva dokument och behärska den ideologiska arenan, samtidigt som en groende byråkrati och höger stärker sina reella positioner i apparaten och närmar sig borgerligheten?

DS' första entusiasm över åttonde kongressens valprogram och skarpa kritik av valkampanjens verklighet tyder möjligen på detta.

Lula

I alla diskussioner om PT återkommer Lula. Han har utan tvivel en oomstridd ställning i partiet och bland flertalet av de arbetande i Brasilien. Han har uppenbarligen också en central roll som sammanhållare av partiet.

Vem är då Lula? Han föddes 1945 i den fattiga staden Garanhuns i delstaten Pernambuco i nordöstra Brasilien. Hans föräldrar var småbönder och Lula var yngst av åtta bröder. Familjen flyttade när Lula var sju år till hamnstaden Santos i syd. Han gick i skolan och sålde samtidigt godis på gatorna för att dryga ut familjens inkomster. När Lula var elva flyttade familjen till São Paulo, där de bodde i ett rum bakom en bar och delade toalett med barens kunder. Lula, som drömde om att bli fotbollsspelare, tvangs lämna skolan. Han fick jobb som springpojke på kontor, senare på en kemtvätt, och slutligen vid tretton års ålder på en fabrik som tillverkade muttrar och bultar. Det sågs som ett stort steg upp på den sociala skalan för någon med hans bakgrund. Lula har berättat att hans mor grät när han fick jobbet som metallarbetare.

Det var emellertid långt från något lyxjobb. Arbetarskyddet var uruselt och Lula förlorade ett lillfinger i en olycka.

Han började alltså arbeta i industrin 1958, men det var först 1967 han gick med i facket i São Pauloförorten São Bernardo do Campo. Då gjorde han det bara därför att hans äldre bror, som var med i det förbjudna kommunistpartiet, tjtade på honom.

Han fick sitt första fackliga uppdrag i São Bernardos metallfacks styrelse 1972. Tre år senare valdes han till ordförande i facket med 92 procent av de 140 000 medlemmarnas röster.

Lula har beskrivit sig själv som ”opolitisk”, även då han blev engagerad i facket. Samma år som han valdes till fackordförande arresterades hans bror och anklagades för att vara en kommunistisk upprorsman.

— Sedan min bror gripits, förlorade jag rädslan... Det var bra för det väckte ett starkt klassmedvetande i mig, har Lula sagt.

Lulas fackliga aktivism sammanföll med fackföreningarnas ökade kamplust och radikalisering. När den första strejken på tio år hölls vid Scaniafabriken 1978 talade Lula till strejkmötet.¹⁰

⁹ Ett utdrag ur dokumentet publiceras nedan.

¹⁰ Sader och Silverstein, s.39 ff

Efter presidentvalet 1989 beslöt Lula att inte ställa upp i de följande valen till kongressen. I en intervju motiverar han det med behovet av att bygga partiet. Men han säger också:

— Mitt beslut är också ett budskap till PT. Jag tror att alla dessa val, som hålls så gott som varje år, kan omvandla PT till ett rent valparti. Jag avstår från att ställa upp. Det skulle inte vara svårt att bli omvald till kongressen, lönen är bra, den politiska immuniteten ännu bättre, diplomatpasset fantastiskt, men om vi blir vana vid att sitta vid makten kommer vi inte att vilja avstå från det. Jag vill visa för mig själv, för partiet, för den allmänna opinionen att det är möjligt att agera politiskt utan att ständigt delta i en vansinnig kamp om makten.

— Jag vill inte ha makt åt Lula. Jag tror att arbetarklassen, med eller utan Lula, en dag kommer att ta makten. Det viktiga är att arbetarklassen vet det. Och min gest kommer så småningom att hjälpa till att bygga det medvetandet.

På frågan om vägen till makten säger Lula:

— För inte så länge sedan skulle jag aldrig ha trott att det var möjligt för arbetare att ta makten i val. Idag gör jag det. Med lite bättre organisering kan arbetarna ta makten i Brasilien och genomföra ett revolutionärt program, revolutionärt i sina prioriteringar, när det gäller det folkliga deltagandet i samhället, när det gäller förhållandet till motståndarna. (...) Det är möjligt för arbetarklassen att utarbeta ett folkligt demokratiskt program och att sätta det i verket, och att bevisa att ett sådant program kan fungera.¹¹

Den bild som växer fram i artiklar, intervjuer och i samtal med främst DS- företrädare är att Lula framförallt kännetecknas av stor pragmatism. Av anpassning till nya situationer och vilja till kompromisser snarare än av benhård principfasthet. Av manövrerande mellan olika majoriteter snarare än av en rak kurs. Det är en politisk linje som kan kallas djärv av vännerna och vacklande opportunistisk av motståndarna. Under den senaste presidentens Itamar Francos regeringsperiod har han tillhört den center i partiet som inte velat samverka med regeringen, inte heller velat bygga ett principfast motstånd mot den, men utgöra en ”konstruktiv opposition”.

Det man ändå aldrig kan säga om Lula är att han skulle ha rört sig från partiets grundläggande program. Han har inte blivit en välgödd byråkrat utan bor kvar i ett av São Paulos arbetarområden. Han stödde den senaste kongressens mest radikala skrivningar och förde en mycket aktiv och mycket folklig valkampanj med turnéer till de allra fattigaste i nordost.

Han förstod till skillnad från en del PT-ekonomer att det fordrades ett konkret klassmässigt förslag för hur inflationen skulle bekämpas.

Vågen framåt i Latinamerika När Lula förlorade presidentvalet 1989, var det lätt att se det som avgörande för styrkeförhållanden i Latinamerika. Om Lula hade vunnit, skulle inte sandinisterna i Nicaragua då ha kunnat vinna valet 1990? Skulle inte FMLN-gerillan i El Salvador ha känt sig mindre ensam och mindre prisgiven efter Sovjetunionens fall, och lättare ha kunnat hålla fast vid ett radikalt program för samhällsomvandling?

När Lula nu åter förlorade presidentvalet, kan det ses som avslutningen på ännu en period i den latinamerikanska vänsterns historia. På denna kontinent med explosiva samhällsproblem och relativt starka folkliga organisationer och vänsterpartier, har frågan om ”vågen framåt” ständigt aktualiserats.

På 60-talet, i kölvattnet av den kubanska revolutionen, handlade svaret om gerillakamp. På 70-talet, sedan gerillarörelserna krossats, kom organiserandet av folkliga rörelser och fackföreningar

¹¹ Sader och Silverstein, s. 161 ff

i förgrunden.

Revolutionen 1979 i Nicaragua aktualiserade åter den väpnade kampen, även om FSLN förvisso inte var enbart en gerillagrupp utan en rörelse som förmådde mobilisera breda skikt i samhället för en total kamp för samhällsmakten. Nicaragua blev en modell och en samarbetspartner för gerillarörelser främst i El Salvador och Guatemala.

PT:s bildande 1979 stimulerade samtidigt rörelser i andra länder till liknande diskussioner och liknande projekt. I Mexiko växte det fram en bred folklig rörelse kring presidentkandidaten Cárdenas.

Nicaragua nöttes ned som modell mot slutet av 80-talet. Samtidigt stod det klart att gerillan i El Salvador och Guatemala inte skulle kunna ta makten rent militärt. Ett antal gerillaorganisationer — till exempel M19 i Colombia — lämnade in vapnen och lämnade samtidigt den revolutionära övertygelsen.

Många i den latinamerikanska vänstern blev mer medvetna om demokratins betydelse. Det kom rapporter från Östeuropa efter murens fall, som visade att de gamla regimerna totalt saknat folkligt stöd. I Nicaragua visade det sig att sandinisterna, trots sina anspråk på att organisera folket till försvar av revolutionen, saknade kontakt med de verkliga stämningarna i befolkningsmajoriteten. På Kuba höll kommunistpartiet fast vid enpartisystemet, och det stod klart för allt fler att en sådan linje bara kunde förvärra krisen, eftersom det verkliga missnöjet inte kunde komma till uttryck.

Förändra inifrån

De här erfarenheterna fick en del i den latinamerikanska vänstern att närma sig ståndpunkter, som påminner om PT:s när det gäller demokratisk socialism. Men många passerade också ”förbi” PT och tog ställning för en parlamentarisk demokrati inom det kapitalistiska systemet. Slutsatsen för många vänsterorganisationer blev en ny tilltro till socialdemokratiska lösningar och till att delta i val, att förändra samhället inifrån institutionerna.

Ett exempel är den mexikanske vänsterningen Jorge Castañeda, vars bok *Utopia Unarmed* recenserar av James Dunkerley i en artikel nyligen i *New Left Review*. Castañeda citerar gillande definitionen av den representativa demokratin som ”det öppna uttrycket för de ekonomiska och sociala kraven hos de massor, som tidigare berövats medborgerliga rättigheter”. Dunkerley säger att det uttrycker ”en självsäkerhet som får en att tappa andan”, inte minst när man tänker på hur verkligheten ser ut för de 270 miljoner fattiga som idag förmodas ha förvärvat medborgerliga rättigheter!¹²

Inom gerillan i El Salvador föddes tron på vad som skulle kunna kallas en kooperativ socialdemokrati, eller kanske ännu hellre en utopisk socialism, där det bokstavligen talat inte skulle vara nödvändigt att ta över samhällsmakten. Istället skulle kooperativa projekt leda till uppbygget av en annan ekonomi inom ekonomin.

Så kom zapatistupproret bland indianerna i den mexikanska delstaten Chiapas i januari 1994. Det gick en stöt genom det mexikanska samhället, och delar av vänstern började åter att fundera på om den väpnade kampen verkligen kan räknas ut.

Idag befinner sig vänstern i flera viktiga länder i allvarlig kris:

I Nicaragua ökar spänningen och splittringen inom FSLN, samtidigt som samhällsmisären ökar

¹² James Dunkerley, ”Beyond Utopia: The State of the Left in Latin America”, *New Left Review* nr 206, S. 27 ff.

och sandinisterna förlorar sin folkliga förankring. På FSLN:s senaste kongress kom endast 10 procent av delegaterna från de fattigaste samhällsklasserna. Sandinistledare som Victor Tirado har börjat tala om att det gäller att ”humanisera kapitalismen”. Strävan att hålla samman fronten riskerar att leda till att sandinisterna överger de fattiga.

I Mexiko gav zapatistgerillan nytt hopp åt vänstern, samtidigt som presidentvalet visade att det styrande PRI, trots nyliberal politik, fortfarande har ett förtroendekapital.

I El Salvador har FMLN splittrats. Valet våren 1994 blev ett allvarligt bakslag. I en artikel nyligen visar den mexikanske socialisten Sergio Rodriguez att nästan inga av löftena om samhällsförändring från fredsavtalet 1992 har infriats. Den jordägande oligarkin som styrt landet i alla tider sitter kvar vid makten. Den nya polisen består mest av företrädare från den tidigare regeringsarmén.¹³

De ”sociala företagen” som FMLN skulle bygga upp har inte lett till några positiva ekonomiska resultat. Dessutom har man börjat se ökade klyftor inom dessa företag, med resultat att arbetarna där nu organiserar sig — mot FMLN.

Sergio Rodriguez kritiserar inte FMLN för att de lade ned den väpnade kampen. Han påminner om den period i början på 90-talet då FMLN framstod som den enda revolutionära flamman i världen sedan sandinisterna förlorat valet, Lula besegrats i Brasilien, USA invaderat Panama och krisen på Kuba börjat att bli verkligt allvarlig. ”Den rollen var inte alls lätt att spela för en organisation som representerade folket i Latinamerikas minsta land.”

Det han kritiserar är snarare tendenser hos delar av FMLN, främst ERP och dess ledare Joaquin Villalobos, att teoretisera kring nödvändigheten. Villalobos har hävdats att revolutionen i själva verket segrat, och talat om den ”första revolution som förhandlats fram”. Det är också Villalobos som börjat tala om en ny syn på makten. ERP har tidigare setts som en av de mest ”militaristiska” delarna av FMLN, men nu har Villalobos sagt att marxismen måste kritiseras för att den förspråkar maktövertagande med inte särskilt fredliga medel! Han har talat om att makten är en social relation som måste vävas före maktövertagandet. I själva verket försvinner på det sättet perspektivet på maktövertagandet helt.

Sergio Rodriguez menar att FMLN:s strategi avspeglar något gemensamt hos den latinamerikanska vänstern: den tonar ned de radikala sociala och ekonomiska krav som skulle kunna mobilisera de fattiga, och rör sig istället mot mitten i hopp om framgångar i val. Det är klart säger Rodriguez att ”det finns en stor svårighet att föra fram en social och ekonomisk politik till försvar för folkliga intressen, när styrkeförhållanden mellan arbete och kapital förändrats så mycket i världsskala och det är en total brist på allierade i världen som skulle kunna hjälpa oss på vägen. Den kapitalistiska omstruktureringen som styrs från de imperialistiska länderna har dömt en stor del av världens befolkning till absolut misär. I analyserna om 'ekonomins globalisering' återkommer man ständigt till teorin om de umbärliga länderna. Det vill säga, man säger till oss att om ett stort antal länder och människor i världen försvann skulle världshandeln och världsekonomin inte påverkas på något som helst sätt. Möjligheten att föra fram ett självständigt projekt på ekonomins område i ett land som El Salvador är helt obefintlig, även på längre sikt.”

Delar av FSLN i Nicaragua, Villalobos och hans åsiktsfränder i El Salvador liksom högern inom PT i Brasilien hoppas enligt Rodriguez på en socialdemokratisk lösning. Problemet, menar han, är att den inte finns längre ens i Europa, inte ens i Sverige. Hur skulle den då kunna ha någon trovärdighet i Latinamerika i den nyliberala eran?

¹³ *Inprecor para América Latina*, maj 1994.

Men finns det då någon väg framåt? Någon väg som inte prövats och befunnits för bred eller för snäv? Kan inte PT:s valnederlag tänkas få en ytterligare förklarande effekt på den vänster, som förtvivlat letar nya vägar i en ogynnsam världsordning? Kan inte förklarningen omvandlas till total demoralisering, ifall man delar Castañedas perspektiv: ”Det enda som finns kvar att kämpa för är en framtid som är samma som nu, plus mer av samma sak...”

Två saker

Rodriguez lyfter fram två saker som fordras för ett alternativt samhällsprojekt:

För det första, att varje alternativt förslag måste svara mot folkmajoritetens behov och anvisa en lösning på de största samhällsproblemen.

Så, och just så, tycks det mig att man måste bedöma även PT:s politiska linje. Det viktiga är att inte överskatta de skrivna programmens ståtliga paroller och obefläckade ställningstaganden. Det som kommer att avgöra är, ifall PT kan bli den kraft som visar en trovärdig lösning på folkmajoritetens problem och organiserar kampen för den. I verkligheten kommer alltså såväl programmets ideologiska perspektiv som initiativen till masskampanjer och ledande medlemmars agerande i parlamentet att ha sin betydelse.

Den andra förutsättningen som Rodriguez nämner är ett nytt internationellt samarbete. Så här skriver han:

”Ekonomins globalisering har inte bara lyckats avreglera arbetskraften, störta majoriteten av världsbefolkningen djupare i misären och öka cynismen hos tidigare marxister och revolutionärer. Den har också fördjupat sambandet mellan stamproblemen i Rwanda, zapatistindianernas kamp i Mexiko och möjligheten att hålla hoppet vid liv i El Salvador med det som sker vid exempelvis Fiat i Turin.”

Det behövs en ny internationell samordning av de eländiga och de fattiga, men, avslutar Rodriguez, den skulle inte ha några möjligheter att lyckas utan arbetarnas kamp i de imperialistiska länderna. Det är en uppfordrande tanke — för PT

som inte kan bekämpa den nyliberala IMF-ledda offensiven enbart på hemmaplan. Och för oss, som måste vänja oss vid tanken att vår kamp mot marknadsdiktatur och EU-projekt kan få betydelse tusentals mil bort, i São Paulos bilfabriker lika väl som i Amazonas' indianbyar.

Utdrag ur PT:s principprogram

Vid PT:s åttonde konferens i juni 1993 antog partiet ett antal ”vägledande principer” för en PT-regering. Dokumentet är mycket långt och vi publicerar här endast kortare utdrag, som framförallt tar upp synen på ekonomin, de sociala problemen och demokratin.

1. Brasiliens politiska, ekonomiska och sociala kris kommer bara att lösas om de folkliga demokratiska krafterna segrar. 100 miljoner brasilianer lever i fattigdom, 60 miljoner är helt utblottade. Av 1000 nyfödda brasilianer dör 90 innan de fyllt fem, och av de återstående 910 är det knappt 90 som kommer att gå ut gymnasiet.

Situationen beror på den härskande klassens politik, som är likgiltig för folkmajoritetens misär och hunger. (...)

I den nuvarande valkampanjen kämpar arbetarklassen för att besegra den härskande klassen och bilda en alternativ, folklig och demokratisk regering.

2. Att störta den nuvarande staten är en del av den demokratiska revolutionen. En verklig reform i det brasilianska samhället kommer att innebära nederlag eller kraftigt begränsad makt för den härskande klassen. Den nationella, populistiska reformismen som trodde att det gick att försona motsatta intressen har redan kollapsat. Det har även den del av vänstern som trodde att det gick att genomföra demokratiska reformer utan folkets stöd ibland med borgarklassens stöd, ibland med ett politiskt avantgardes stöd.

Nu, när PT mycket väl kan komma till regeringsmakten, utövar etablissemanget och dess massmedia ett enormt tryck för att vi ska bli en del av det. Vi kommer inte att låta det ske. (...) Vi blandar inte ihop regeringsposter och makten, som är mycket bredare och som har med de ekonomiska och sociala förhållandena att göra. Vi blandar inte heller ihop Lulas program med vårt mer radikala, alternativa strategiska projekt, och i 1994 års val kommer PT att tala för en ny ekonomisk, politisk och social modell.

På så sätt avvisar PT uttryckligen två former av kamp för socialismen, vilka misslyckats i det förflutna. Den ena formen är den som bara verkar utanför institutionerna, eller behandlar dem bara som en plattform för att bedriva propaganda. Den andra formen är den som bara verkar inom etablissemanget. PT upprepar att dess strategiska mål är att bilda en folklig och demokratisk regering, som grundas både på en folklig bas och en majoritet i val.

Vårt projekt för samhällsomvandling kan bara fungera ifall det stöds av en fast och självorganiserad bas bland de utsugna och förtryckta. För att upprätta en verklig demokrati med något innehåll måste vi bilda arbetarråd och ständigt och direkt vända oss till folket.

3. Valet 1994 kommer att stå mellan dem som vill genomföra strukturella reformer och dem som vill att den sociala apartheidpolitiken ska fortsätta.

4. För att kunna genomföra strukturella reformer är det nödvändigt att bygga en folklig demokratisk rörelse. Valkampanjen 1994 måste bli en startpunkt och ett uttryck för en sådan rörelse, som måste baseras på en återfödd fackföreningsrörelse, arbetar- och studentorganisationer, medborgarkommittéer, folkliga partier samt organisationer för kvinnor, svarta och indianer. (...) Ras- och könsförtryck måste bekämpas med samma radikala krav som utsugningen av arbetskraften. (...)

Krisen för fackföreningsrörelsen CUT kräver stor beslutsamhet av PT:s medlemmar... De måste utgå från den ekonomiska politik som bidragit till recessionen och ställt tusentals arbetare utanför arbetsmarknaden, och CUT-ledningen måste föra fram deras krav. (...)

PT:s korrekta strävan att facket ska vara oberoende, ledde partiet till att förhålla sig neutralt inför de svårigheter CUT stod inför. Partiet avstod i hög grad från att själv utarbeta en politik för att vägleda PT:s medlemmar i facket. På så sätt är vi delvis ansvariga för krisen i CUT.

5. De som kämpar för förändring måste vinna varje brasilians hjärta för idéer om att demokratisera ägande, inkomster, jordäggande, kommunikationsmedel och makten. Det måste vara ett alternativt, långsiktigt projekt...

6. Vårt regeringsprogram måste konkret visa på reformer som riktar sig mot monopolen, mot de stora jordegendomarna, mot imperialismen. Programmet kommer att vända sig till dem som utgör befolkningsmajoriteten: arbetarna, de arbetslösa, medelklassen och de som har små till medelstora företag. (...)

Den folkliga och demokratiska regeringen måste vidta åtgärder som knyter tillväxt till en jämlik omfördelning av inkomsterna, uppbygget av en inhemsk marknad, radikaliserad demokrati, statliga investeringar, stimulans till teknologisk forskning och utveckling, en stadsreform, jord-

reform, beskattning av de rika, borttagande av indirekta skatter och införande av ett rättvist skattesystem som möjliggör folkliga demokratiska reformer och en kamp mot monopolen, en frontal-attack mot svält, arbetslöshet, problem med sjukvård och skolor, mot spekulation med fastigheter, mot problem med bostäder och transporter för flertalet. Det förutsätter en oberoende utrikespolitik, och att de stora monopolens, jordägarnas och finanskonglomeratens privilegier krossas.

8. Den folkliga och demokratiska regeringen måste ha förmåga att planera och genomföra ekonomiska och sociala förändringar. Den ekonomiska modellen måste skapa en stark marknad av alla 150 miljoner brasilianer, inte bara av 30 miljoner som idag. Staten måste spela en viktig roll för att reglera ekonomin, antingen genom att reglera investeringar i produktion eller genom att själv investera i strategiska branscher.

9. Att demokratisera jordägandet är nödvändigt för en tillväxt som kombineras med omfördelning av inkomster och förmögenhet. En radikal demokratisering av jordägandet måste gynna indianfolken och sluminvånarna. Den måste kombineras med en ny jordbrukspolitik som kan ge olika stöd till olika regioner och också differentiera stödet mellan små och medelstora bönder. (...)

Jordreformen är också nödvändig för miljön. Förstörelsen av Amazonasregionen kommer bara att minska ifall inflyttningen i regionen avtar. Det förutsätter att jordägandet i andra delar av landet demokratiseras.

10. Att demokratisera staten, utplåna arvet från diktaturen och förstöra massmedias monopol är ett villkor för att den folkliga och demokratiska regeringen ska lyckas. Vi måste ta med följande principer i vårt valprogram:

- * Ett strikt proportionellt valsysteem.
- * Avvisande av höga trösklar till parlamentet.
- * Lagstiftning för att stärka partierna.
- * Demokratisera ägande och tillträde till massmedia.
- * Snabb utredning och hårda straff för dem som är inblandade i korruption.
- * Demokratisering och kontroll utifrån av rättsväsendet.
- * Demokratisering av armén och kamp mot den "nationella säkerhets"-ideologin.
- * Respekt för fackliga rättigheter och organisationsfrihet för arbetare.
- * Ändra konstitutionen så att folkomröstningar möjliggörs.

12. Att genomföra strukturella reformer kommer att utlösa en djup klasskonflikt, chocker och brytningar. Det kommer att mötas resolut av vårt parti, de sociala rörelserna, våra allierade, våra parlamentariska representanter, allierade delstatsregeringar och stadsfullmäktige. Därför behöver vi ett program som kan vinna majoritetens röst, och än viktigare, inspirera och mobilisera miljoner människor till en kamp för att försvara vår regering. Därför vill PT ha ett polariserat val, där vår kandidat framstår som vad han är: "något helt annat än det nuvarande systemet".

13. Brasiliens kris kan bara lösas genom att offra den minoritets intressen som kontrollerar den ekonomiska och politiska makten, påverkar den allmänna opinionen, har hand om internationella kontakter och med hjälp av militären gör motstånd mot förändring, så som den alltid gjort. Den kommer inte att hejda sig inför att bryta lagen om det kan stoppa reformerna.

Vi kommer bara att kunna möta dess försök till destabilisering ifall vi baserar vår regering på folkligt stöd, om vårt program är tydligt, sammanhängande och radikalt, om det har ett organiserat stöd från sociala rörelser och vänsterpartier, från parlamentet, från stads- och delstatsregeringar, från en politisk offensiv i våra internationella kontakter, från skapandet av en struktur för inhemsk kommunikation, från en demokratisering av militären, och från utarbetandet av en

strategisk plan som tydligt visar att det inte ska vara en ”nationell enhets”-regering.

Lästips:

Michael Löwy: [Brasiliens arbetarparti \(PT\) & socialismen](#) (artikel från 1991)

Dirk Ameel: [Deltagardemokratin i Brasilien – exemplet Porto Alegre](#) (2001)

Francis Vanden Berghe: [Brasilien undgår inte världskrisen](#) (2009)